

Бронзова дівчина.

(ОПОВІДАННЯ).

Незабутньому проф. Кроненберґові.

Через п'ять літ після того випадку, вона мала вже високі груди, міцні м'язи, горде, виразне, спіжове обличчя, зі злегка орликим, енергійним носом і блискучо-жорстокими, жагучими, вугляної барви, очима, які впиралися і наскрізь пронизували, мов два сталеві мечі, на кого падав їх гострий погляд.

А звалася Євдоха. Імя... ну..., як бачите. Незавидне... Та стан її напевно здався-б на найкращого манекіна в паризькій магазині мод. Але, хто непрошений хотів пізнати її кохання, яке палаючим промінням лилось з її грудей, той діставав таку відсіч, що й десятому заказував. Тоді сталевий блиск її очей горів зрадливо й суворо, а два рядки перлів в її устах лоскотливо сміялись, — ті різці, що люблять барву крові.

Вона була дочка Оранґ-Утанґа-Оксентого. Це був самець прекрасної породи, оден з тих рідких примірників, що мають Геркулесову поставу, міцні лапи з широчезними долонями, шерсткі як тертка, а на чолі й підборіддю тропічний праліс, який розшарпали в безладдю пережиті бурі.

Не нам судити його діла! Не нам розгадувати його природу... Вони кезбагнуті, як глибина світів. Вона зродила такого Оксентого, на щось сказала йому йти в життя, дала йому лргсвисько і тільки... Ага! Ще, вибачте. Вона дозволила йому залишити на землі нащадків, а самому знову зникнути в безвісті. Він зник за революції. Казали, що він умер, але ще в агонії тої красної доби; його хотіли (лиш короткий час) наперекір природі, випхнути на становище предкомбіду. Та природа спротивилась. Вона призначила йому звірячу долю, ролю самця й край. Один кивок у напрямі порушення її бажань скінчився катастрофою. Він умер... Та він і

не знав, чого від нього хотіли. Сміялися з нього?... Дивно! Чого? Чому? Ге! — гикав він у хвилинах гумору, підчас одної сплячки на лавках у Гершка. — Ге! Груді мої — гармонія. Риплять. Лупають руки на згибах, тільки смаровидла просять. Зарепіли-б і у вас, коли-б ними тягнув пів віку трачкову пилку. В Суражчині, їй-богу не брешу, сосни у три обхвати полюсував як стій. А сосни-ж то, — сосни! Смолки, а пила в них ніби в розпеченім залізі.

Го-оо! — і він тонував у шкі, підпершися в побілену крейдою стіну, лише час від часу прокидався, щоб почухатися та чвиркнути куточком рота прудко й далеко, куди попало. Плечі мав завжди оббілені, а що ніколи не вживав таких річей, як щітка, то на них утворилося щось, якби броня, яку ледві чи пробила-б знесилена кулька.

Його самка... Але даруйте. Хвилиночку терпцю. Її звали Марина. Її дочку я знав ще тоді, коли наш край палав у заграві пожеж, а на небосхилах гойдався безустанну попелястий дим, який, мов хвилі мору, розгойдував увесь світ. Ех, і час був! Мороз так шкварить по спині... Голод танцював, сала не було... Тоді й Євдошку бачив що ранку, як вона шалено мчала селом у подертій, брудній сорочині, що хльостала по її голих колінятах остріпанними торочками. — Дайте хліба шматочок, муркала, й тикала сіпком немиту ручку, яку зараз-же шарпала назад, немов боячись, що по ній шмигне хто ломакою. А ручка та худя-а! Лиш сухожили та кістки.

Одного ранку сидів я у хаті, коли чую, рипнули двері. Оглянувся — вона мов привид, стояла й тикала рукою. Подав їй шкоринку ячмінного, гливялого хліба, та раптом згадав: в мені-ж кипіла дика злість до неї й помсту ще носив в грудях. Я кинувся до дверей, але бачив лиш здаля її дрібненьку постать, що мчала вулицею. Вітрець лиш маяв її волоссям, та тріпотів остріпакими торочками. Я всунув пальці під язик і тільки звучно свиснув їй у слід.

Я мав порядну на неї злість, чи може скоріше на її матір. Мала Євдошка була лиш те, на чому міг би я зігнати люті і стерти у собі сліди сорому.

Одної осені в неділю чималий гурт хлопчаків спинив бійку. Ми тічною котилися городами, на яких зібрані були вже овочі, ховаючися за плоти й бгіжі, ціляючи меткі камінці назустріч противника. В тій банді, до котрої належав і я, було менше, ніж у противній, на нас уперто напирали, а ми безсоромно відступали крок за кроком назад. Та раптом — натиск, град каміння і ми врозтіч. Позаду нас долина й провалля каменоломів, на право високий бгіж. Мої спільники сипнулися в каменоломи, а я метнувся і вмлівіч лежав в густому, високому листі хрону в сусідньому городі, тримаючи на поготові камінець, яким намірявся пошпурити в голову першому нахабі. Увага й очі мої були лише там, звідки чути вереск, та глухе гупання ніг — то плигали через перелази. Я, мов маленьке звіря, сидів готовий до скоку, а з чола котився піт...

— О-о-о! ти! Ходи сюди!...

Коли раптом... Ні, це була постороння сила... Я не мав ні думки, кі розваги. Звіряча злість, блиск очей, надмірне хотіння побіди, аби хоч завдати біль противникові... і цей раптовий і нежданий міцний стусан у карк, від якого я квакнув як жаба і прикусив язика. Почув у роті солену слинку і харкнув, та в ту-ж мить піднятий був за комір і пару разів, мов котеням яким, ударено мною об землю.

І оглянутися не можна. За комір душили якісь залізні обценьки. Моя маленька істотка затріпала. Я скорчився і мабуть посинів, язик поліз з рота, в горлі зяви-лися якісь сучки і зі страшною швидкістю підбадьорюючи значними в мій задок копняками, протащено мене через город. Густий і хрипливий баритон ревів над самим вухом:

— А-а-а! Різуне ! Прийшов мені бараболю толочити ! Та в задок мене, та з задок, та термосило мною

наче я був яка дернюка, з якої хочуть витрясти всю землю, щоб краще всохла. Хотів вереснути, та в горлі ті прокляті сучки. Хотів протестувати цілим тілом, та чув, що ноги теліпаються, як непотрібні, і не знаходять під собою землі. Лечу, ніби в повітрі, мов ангел.

Я знав, що це насильство, образа чужої волі, та щож робити? Шо? Мене, мов здохле курча протащено геть під гору, до якоїсь буди, пропущено крізь пару дверей, де вдарив у ніс якийсь сморід і копняком в задок вистрілено на вулицю, в багнюку, куди я телепнув, як лантух борошна. Ну-ж і копняк це був! Признаюсь, в моїх оченятах блиснули безподібні чортики і аж коли гепнув у грязь, пізнав, який він був дошкульний... Я не міг відразу звестися на ноги, а коли звівся, то по коліна стояв у найбільшій гущі, яка потоком підпливала аж до брудних, задріпаних стін і опиралася об них, немов об греблю. О, скільки злости в мені клекотіло!... Я весь кипів і готовий був знову сунутися в кривавий бій з моїм насильником.

Гадав, що був це який здоровенний дядько. Та яке-ж було моє здивовання, коли з дверей облупленої буди виглянула патлата пика нікого іншого, як Марини. Вона грозила дебелим кулаком, вибубнюючи:

— Ти, гариштанте, шибенику! Ти попадись мені ще раз у лапи. Я з тебе випущу твої смердячі тельбухи!...

При чому її щелепи з парканом здорових, білих зубів кланцали, мов терлиця. Від себе в ту ж мить післав я їй камінчика, який лишився був у моїй кишені і який з шумом бацнув у стіну, відбивши добру латку тинку. Від злости й захвату не вцілив. Ах, що за досада. Мені-ж хотілося так, так боляче хотілося, викресати кілька тих білих зубів.

У-у-у, відьмо! Не находив більше слів, лиш потрясав обдріпаним кулачком... Від стіп до вух у багнюці, мов та безрога душного дня. Але в душі поклявся тут-же, люто помститися за образу. Коли-б умів я тоді бути свідомим свого становища, то воно зовсім булс-б незавидне. Я

почував лому у карку, язик у роті розпух, а на губах засохла кров. Не кажу вже про інші частини мого лицарського тіла. А мокрий, холод. Ні, рішуче ні, мені було погано, бо вітер дув із заходу, брудні хмари юрбилися час від часу і поливали дощиком, мене пронизувало...

І от за це саме я ніс з собою думку помсти, щоб змити цю пляму образи. Тому й хотів звалити свою кару на Євдошку. Я чигав на неї, як кіт на мишу, й радів у думці, як то звиватиметься в моїх лапах ця голодна, нужденна тваринка. Я був жорстокий у ту мить, і ця жорстокість тішила мене...

Час ішов. Злоба моя вгасала. Зима несла на весну голод і Євдошка бігала щодня від хати до хати. Оксен-тій умер ще перед голодом, зимою. Він властиво не вмер, а замерз.

Була дощульна зима, в його буді страшний холод. Щодня ходив до Гершка і там дрімав, борючися з поривами страшного коклюшу. Та на ніч мусів волоктися до себе, де й задубів одної ночі.

Численне його потомство розлізлося. Нераз просив він Бога (він Бога уявляв собі таким-же лютим, як і життя його), щоб він скрутив їх хоч половину, але той був глухий і німий. Усі росли, як дубчаки і в світ пішли. Один вибрав за ремесло шугання по лісах з обрізом, при чому темна ніч йому служила вірну службу. Васька потюпала у місто, лише Василь... він вибрав дрібне ремесло... Він завжди дивувався, за що його ведуть у тюрму. Якане-будь паршива курка? Пфе! За те, що він скрутив їй шию?... В селі прозвали його курокрадом.

Дома лишилася одна найменша Євдошка та стара Марина, яка була така ледача, що воліла мерзнути, трястись денебудь в лахах на печі, ніж принести яку вязку з ліса дров.

Євдошка мерзла, тремтіла. Євдошка щоранку вставала й зустрічав її гробовий спокій буди, що мала лише дві малесенькі віконечка, й оброслі

інеєм стіни. А коли голод притискав Марині черево, вона зганяла копняком свого виплодка, шпурляла з себе обсовану на печі, подерту лаху тикала під ніс здоровечі Оксентові ще чоботи й казала: іди! І та йшла, чи краще бігла. Вона ніколи не кодила, навіть зимою, коли було пів метра снігу, в якому вона ледве тягнула тяжкі чоботиська... Відчинивши двері чужої хати, вона відразу входила. Разів пару заглянула, чи не грозить їй яка небезпека. Це ввійшло в неї у звичку. Мов заляканий песик, на кожному кроці ждала ударів, лайок, штовханів. Найбільшими її ворогами були собаки й діти. Часом й старі, яким вона обридла вже, кляли її здорову, задубілу від лежні, матір і випихали в сіни, куди летіла дівчина сторчака назустріч якомусь Рябкові, що шкірив на неї ікла й гарчав.

І здавалося, що дівча попало в бурну хвилю, в море, де прибережні скелі й підводні каміні готові що хвилі розторощити її човник. Здавалося, що вона, мов ви-рід демона проклятого, що шугає в світі, мов зацьковане гончими звірятко, якому кожна хвилька може урвати нитку його життя. Але всеможна, незбагнена сила духа, який опанував усе ж її єство, тягнув її крізь сумерки й бурі й нещастя вперед... Чи бачила вона свою зорю? О, ні! Вона не бачила. Вона хотіла їсти й пити. І їла вона мало, це що попало й коли попало. Решту виносила своїй родительці, яка клякла з холоду в своїй печері й ждала.

Але, де Бона брала енергію, щоб жити? Звідки? Вона-ж ніколи навіть не ходила, тільки завжди бігала. Це було звірятко, правдиве звірятко в людській подобі, і рухи й поведження були звірячі. Метка й жвава, вона, як її били, наче вюн виховзувалася з рук і, кинувши якусь лайку, в ту-ж мить зникала. Вона боялася навіть лаятися, бо завтра-ж голод знову притащить її туди-ж саме й вона знала, що рука її не мати-ме більше шкоринки черствого хлібця. З похиленою вперед голою головою, з розтріпаним волоссям, розтинала вона повітря, й мчала. Вітер тріпав її лахами, рвучи й крутячи її, наче віхоть соломи, або лист, що відірвався від завмерлої галузки...

Настав голод. Вояки чужої, ворожої нації блукали в мертвому селі й робили реквізиції масла й сметани, яка мабуть дорожчою була і рідшою від радію. Вони обшарпували останні лахи нужденних і безборонних тіл, які снували мов голодні пси, мов ті могильні тіни. А Євдошка все бігала, лиш уже не давав їй ніхто. Штовхани й копняки примушували її вилітати з хати й бігти селом, а весна наступала, сміялися поля й вітер теліпав брудною сорочинкою дівчини. І бігла вона, все бігла далі, відбиваючи з усіх сторін, мов спритний фехтівець безжалісні удари коси смерти. І хоч тіло її було часом все у синяках й сильно боліло, її мала, суха, спіжова постать була гнучка й міцна. Погляд гострий, бистрий, а чорні оченята, ніби застукані у нірці мишенята перед обличчям ко-та-смерти. В боротьбі за існування, не знаю, чи знайшов би хто з нас хоч на одну йоту більше витривалости й комбінацій від цієї дикої, двоногої тварючки. І за цю свою хоробрість, за це своє уміння, стратегічне вміння, вона ані один-однісінький разочок у життю не чула ні похвали, ні ласки, ні навіть вдячного погляду. Її оточення було жорстоке, доля шпурнула її на саме дно безодні, де кожна мить, де кожний крок — то смерть —

Гидко про це писати... Тремтить рука й істоту всю батюжить сипна гарячка... Хочеться в злобі, в розпачі, шпурнути все, взагалі все, в смердячу яму дна, де чвакає пащекою незломлена смерть, з якого бється світ у нерівнім герці.

Чекайте... Я ще не впав, о, ні!... Я ще живу, йду! Моє чоло ще горде. В моїх грудях бушує люта злість, і посинілими, пінявими устами хочу я Ейблювати на втіху світові ще одну квітку, й цим побільшити ціну його геройського вінця.

Коли в огні повстань палахкотів мій край і бушував лютий, розярений голод, Євдошка мчала мов вічний докір, селом, навіть тоді, коли не їла, коли в її роті висихала слина й ущухав огонь її гарячих очей.

Коли я зустрів її, в мені здіймалася дика злість звіряти, я кидався на неї безборонну і бив... бив кулаками, жаліючи, що їй ще мало боліло, що я не маю досить сили. Мені самому хотілося жерти, та все таки моя

мама давала їй цілушку хліба й вона приходила, приходила, хоча знала, що буду її бити.

Та прийшов час, коли їй усі відмовили всього. До дому не принесла вона навіть гнилої бараболі, а мати пухла на печі.

Тоді Євдошка зникла з села. Куди, ніхто не знав, а може й знав, та не я. Я не знав. Коли-ж з'явклась знову на вулиці свого села, то була вже не сама. Вона мала при собі ще маленького, гарного, клаповухого щеню-ка, який на диво був забавний і смішний. До якої породи належав, трудно сказати. Це видно мішанина дакеля з простим дворовим собачкою. Він мав лискучу чорну шерсть, його писочок і клаповухі вуха скидались на якусь щітку, такі були оброслі, а ніс оздоблювали гре-надірські вуса. Як, і де дістала вона його, для мене таємниця. Як видно, доля дала їй того собачку, як збавлен-ня від голодної смерти. Це пахло ніби чудом, бо від цього часу дівча і песик ходили разом по хатах, при чому Євдошка бігала по старому, а за нею клубком котився чорний песик, збиваючи хмари куряви.

Вони заходили обоє іа подвіря, (бо в хату не пускали пса) і, чи був хто в хаті, чи не був, починали обоє співати. Себто? — питаєте, співати? Співала, може, дівчина? О, ні, мої милі. Співали власне вони обоє, дослівно обоє. Вона співала якусь незнану мені, не народню й не сяїпецьку пісню. Зовсім з неукраїнським духом. Там було про дівчину, що впала з неба в пекло і ціле життя просила ясні зорі вивести її з безодні. При чому песи-чск спирався на задніх лапках, підносив вгору передні, примружував зарослі густою шерстю оченята, роздзявлю-вав мордочку й співав й собі у тон. І він дійсно співав — не вив, співав із чуттям, понижуючи, чи підвищуючи в міру потреби токи, вкладаючи у них усю свою собачу душу І Може він переживав усі страждання своєї пані, її всі болі до найглибших закуточків, та все таки його фігурка й постава викликували найвеселіший сміх. Його примружені сентиментальні оченята, і носик і лапки, якими він кемов проскз, кривили в усмішку найсуворіші обличчя селян і в його зуби латів який сухар, чи варена бараболя. Песик не їв. Він обережно брав це в зуби й клав в полу своєї

пані, після чого вони мчали далі. Собачка й дівчина збудили цікавість і любов до себе. Євдошка була тепер певна, що кожного вечора вона нагодує хлібом свою матір.

Революція пройшла мов буря, як гидра стоголова, спиналась аж до неба, та міцна рука жандарма вігкала в її серце гострий ніж, і от конаючи в передсмертель-кій агонії, величезний труп шелепнув раптом на сиру землю. Ще труп не охолов. Ще бється й дріжить у серці ніж, а з рани булькотить і піниться гаряча кров. На грудях гордо, впиваючися перемогою, стоїть жандармський

І от по парі років, приїхав я знову до рідного села. Була весна. Цвіли дерева й голубінь неба, розпята над цвітучою землею, розбуджувала в мені захват. Я вже підріс, на моїх губах зійшов мошок будучої окраси мужчини. З грудей так і била молодість, сила й радість. Голос набув приємної хрипкості і в його тонах почулися перші ознаки баритону. Блукаючи зеленими полями, між небом і землею, один в широкому просторі, мимоволі стаєш забавкою спокусливих дум... Пронесуться в думках і вечорі й кохання й соловейко і всяка инша нісенітниця. І манить даль, й боїшся її, і надії з розпукою в серці ведуть боротьбу... і разом, ах, хто там знає, що...

Йшов у ліс, любувався полями, і водночас почував порожнечу. Мені хотілося мати знайомих, найкраще-б якусь ."п", що була-б царівною з казки, що вміла-б і манити і гаряче любити. В блуканню непомітно спав на землю вечір.

Я звернув з поля і межею, поміж зеленим житом, яке ще не вибило колосся, пройшов у сад своїх знайомих. Запущений старий садок. Глибока тиша і воркотіння за садом голуба, якимось особливо чутко чути. Чути також скоки й скавчання здорового, рябого пса, якого я вже знав здавна і якого побоювався. Та він на ланцюгу і все безпечно. І дивно. У цьому садку я не був уже два роки, хоча знайомий мені тут майже кожний кущик. Он ті розлогі яблуні, серед котрих ми будували барикади і звірсько били в бляхи, що мало означувати гук гармат і клекіт

скорострілу. Он дерево, яке обгриз голодний кінь, що тинявся дикий по полях і он там далі здох у бу-знику. А там он за городом стовп. Камінний стовп, старий, зчорнілий, оброслий мохом. Там, кажуть, вішальник похований був, тепер він ледве, ледве манячив у поно-чах, забувши мабуть зовсім, що під ким розстріляно п'ятьох людей.

У темноті й гущавині кущів блищить світло. Я знаю звідки воно. Там тьма і з її лона, ніби прибите в повітрі, блищить вікно. Я також знаю, що це вікно веде в їдальню, де в цей саме час на широкому столі гудить теплий самовар. Він не шипить. Давно вже випили всі чай і розбрелись. Лише мабуть мій друг, той самий, з котрим будували барикади, сидить сам один, зігнувшись над книжкою й читає. Перед ним холодна чашка з недопитим чаєм, а вікном гудуть глухо ще не заснулі бджоли в уликах.

Над цею тишою колись ревіла буря, та пронеслася майже безслідно. Зрубай обгризле дерево — і в воду всі сліди. Я підійшов до дому, якого ще не видно з темноти й почув з відчиненого вікна:

Ципльонок жарений,

Ципльонок варений,

Ципльонок тоже хочет жїть...

Виспіває потиху жіночий голос. Я знаю цей голос. Мені знайомий його кожний тамбр. По цьому голосі я пізнаю й обличчя, веселе й байдуже... аж занадто, як колись здавалось, байдуже. Я знаю, це сестра мого друга, яку він кликав Люба. Я не пішов у двері, лиш просто на огонь і заглянув крізь відчинене вікно в їдальню. Люба шила. Моя уява помилилась. На столі замість самовару, восьмого нумеру нафтова лампочка з порцеляновим блідо-зеленим абажуром. Ні приятеля, нікого іншо-го не було. Сама одна. У другому углі, в кутику закритому великим кущем бозу, мало помітний вогник. То кухня. Там, видно, пореється хтось, але мені до того діла мало.

— Кахи!...

Люба підняла голову й глянула в вікно.

— А між иншим, ви, знаєте — почала вона... Ні, ні... Не рухайтесь. Стійте. Стійте так між вазонами... — Я став між вазонами.—Отак. Чудесно. Ви гарні, так і знайте... Мені здається, що я вже бачила вас у такому стані, якраз у такому і перед цим вікном. Наші бандити пішли до озера ловити рибу при лучині... А мама спить. Але ви можете заглянути на хвильку.

Я розсунув горщечки вазонів і піднявшись на руки, плигнув до середини, просто на стару, не мягку вже канапу, що стояла під вікном. Люба не протестувала, ані не дивувалася мойому лицарському вчинкові. Ми привіталися за руки й почали розмову зовсім не ту, яку звичайно провадять знайомі люде, що не бачились два роки. Вона такаж, як і була, на йоту не змінилася, здається навіть те саме убрання з облізлою рукою плюшу. Я, звичайно змужнів, виріс. Мої вусики хутко попросять бритви, але я не повинен того робити. Мужчина, як я ще ним буду, значно кращий з вусами, а коли голиться, то та щетина дуже опісля противна.

Балакали про наукові справи, як моя знакома в школах була, як в інтернаті при місяці, на вікні, в одній сорочці, через зарослі сади на вулицю кидали наперфумо-вані хусточки офіцерам, як плели наушники на фронт салдатам. Билися бувало за незнайомого офіцера, за коси тягали одна другу... А між иншим, сказала вона... у нас сумно тепер. Страшно сумно. Вчора приходила тая... як її... ну та Явдошка...

— Явдошка?

— Так. Вона зі своїм псом. Що за собачка! Розкішний, забавна, цяцьочка. Мій собачка, мій...

— Я знав її... Та вона перебила... Є-е! Колись... Ой ви послушали-б тепер. Ну, що вам концерт... Цей собачка, куди... Це є собачий Шаляпін. У нас була спеціально ціла компанія... Там у саду, була Маруся, Юра, Шура... А тая дівчина...

Вона, ніби навмисне, стала, знаєте на пеньку, обличчям до місяця... я просто боюсь, ви не зрозумієте... Вона така гарна була, я дивувалася. Молоде ще, а груди такі... Обличчя грізнувате трохи, ну, суворе, але виразне, його риси спіжеві. А очі як блищать! Ну, розкіш, одним словом. Собачка вмовився коло її ніг і як завиє... Ну... я вам кажу! Він не вив. Я певна, що не вив. Мені здавалося... Ми навіть сварилися з Мариною. Я певна, що цей песик має душу, правдиву душу. Інакше він не міг-би так... Ті звуки так і пронизують вас, так і пронизують. І не болюче, лише солодко стає. Ця-ж дівчина — Сафо. її пісні — це повінь. Вона пориває в даль, наспівує віру, хоча й тужливі звуки. У жилах починає грати кров... Ну, я наговорила-б вам страшних дурниць, з чого-б ви сміялись. Та треба-б вам послуhati. Я хотіла купити собачку. Нагнала їй ціну на двацять пудів пшениці. Мама страх хотіла... Не продала.

— Ну ясно — зауважив я. Нащо їй продавати...

Ми перейшли на інші теми. Від захвату Люба зарсжеві-лася й навіть її усмішка була милою. Так і стріляли в уха: порив..., воля, даль... А сама-ж то?... Га! Даль, моя даль... Це дві дочки степу. Тут увесь трагізм... О степе мій, розкоше моя! Коханий мій, але й про... По тобі котять хвилі, по тобі буровії, по тобі коні баськими ґерґочуть зміями і мчать. По тобі мудрість, як тиха лінива вода повзе. Гнітиш ти мене... Мені все тісно, тужно тут... розумієте? Тісно. І коли спіжева дівчина піймала в свої тенета розгонкі баські змії з їх шалено-сильною душею й вивела на світ..., коли прислухалася до громів, до блискавиць, до гір і звела їх на землю, уплівши в музику... так що-ж? Програє. Акорд прогремить і зникне в далі степу безлунно, безповоротно і безславно. Степ убіє. Над ним зостанеться лиш труп... Спіжева дівчина візьме у спадщину смердяче логовисько Марини-самки й... О-о-о! — о-о-о! Ти даль, ти даль! Грожу я тобі кулаком... і сціплюю зуби.

— — — — —

Йшов до дому пізно. Темно, спотикаюся, навколо, як круги по воді, розкочуються мої думи в простір і никнуть. Горе неплідній та вагітній душі — кричав чужим я голосом і уявляв у пільмі, чорній, чорній пільмі:

Голгофа. Хрест. Розіпнута на ньому моя спіжева дівчина. Великі, чисті краплі поту повзли по її спіжевих рисах, які блищали в блідому світлі місяця. Розпущені по вітру довгі коси, а на чолі красується вінок... таки з терня. У стіп хреста зігнутий песик, жахливо виє в даль... у даль, в неуявнє море тми, у океан тми, що простягнувсь до безкснечности. І від цього мені тяжко стає, це втомлює, я хочу відпочити, хочу присісти край дороги... Але ,5 надумуючися пригадую, що пізно вже, а йти далеко... Йду далі.

Порішив обовязково завтра-ж зайти до Євдошки, Хотілося-б послухати її, вона-ж забагатіла, тепер не бігає від хати до хати, не дражнить чужих собак. Тепер або приходять до неї, або кличуть до себе... Тепер і я-б не кидався на неї з кулаками...

Ну й зайшов. Було над вечір. Як і звичайно, в селі сонна тиша, худобу вже пригнали, лише курява не спала. Замість багнюки перед курінем Марини, тепер аж грузнуть ноги в поросі, з якого відлітають і з дзеньком бєм-сають назад жуки. На дворі ні душі, та й у хаті чути тишу.

Я пхнув скрипучі двері, що затарахкали і відхилились. В обличчя вдарив застиглий, кислий сморід, як і тоді, коли мене вгощено копняками, що їх чути ще й досі.

У сінях мокро, перейшов до хати. Це темна закопчена нора. Глибока тиша. Пусто. Ніяких меблів, крім якоїсь скриньки і логовиська в кутку, під макюсеньким в одну шибку віконечком, яке десятками літ було немите від бруду і мух. В протилєжне віконечко, у дві вже тахлі вривалося бліде

пасмечко згасаючого дня. Коли призвичаївся до темноти, запримітив на печі велику купу лахів.

— Гей! крикнув я і голос мій десь никнув, немов ступінь по моху. Гей!... повторив. Чи тут хто є?

Тиша. Чого-ж прийшов сюди? — питав себе й було прикро, немов попав у логозисько печерної людини, ї показалося, ніби та купа лахів на печі, це гріб, а по стінах рояться ніби могильні хробаки...

Лахи заворушились і заговорили баритоном хрипким таким й тупим, мов хто вдаряв довбешкою з старе дупло:

— А хто там?

— Слухайте... (я не знав, як почати)... де Євдоха?

Відповіді нема. Та лахи звелися, затермосилися й запахли, як гнила капуста. Кошлата кругла пика, зуби, які жозтоватим парканом видніли в темних щелепах, ціпила, що шкрабали в копиці шерсти на чолі цілою п'ятірнею пазурів. В мені мигнула блискавкою думка, що от би де цеглюка пригодилась. А чорт... їй-богу, це була-б чимала насолода вгатити в таку маску... ну хоча-б цеглюку. До того знов ті шпаркі копняки блиснули в очах. Але, ага... стій... Хрипить, баритонить:

— А що тобі Євдоха сука? Як відьму костура...

— Ого! З копита. Зноз засвербіли руки. Та я витримав натиск. Марина змякла.

— О-о, та Євдоха. Сволоч вона от що... бовхнула і знов затихла. Могильні хробаки заворушились. Тьма вечора цідилася крізь брудні тахлі, які вже грузли в ній. Павза.

— Втекла вона... Знов бовтали її слова, мов камінь у тиху воду.

— Втекла? Чого втекла?...

— Вчора втекла... Не знаю, не ночувала дома.

— А я хотів почути її спів.

Це ніби загачило Марину за живе.

— У-у-у! Заспівала! Заспіва-а-а-ла! Прокляті!... Обличчя її ховала тьма, але уявляв його собі.

— Та псюка співати-ме... Го-о-о! Там у каменоломі... Забили сволочі...

Чути шкребіт пазурів, шамот якийсь і купа лахів звалилась. Стало тихо. Могильні хробаки заворушились мляво і поповзли до свого трупа. Бррр!... Задущний сморід загойдався. Я вийшов.

Я побіг геть у поле...

В обличчя свіжим, ніжним подихом дихнув мій безмежно юний край. Його безконечна даль лежала мер-: твим, неоглядним плесом, ніби застигла кров, вибита вульканом з глибин земного серця. Захід — кришталева чара, наповнена вщерть старим вином, що піниться і виграє сторадужними барвами вечірної заграви. Ген, ген даль... А в далі тій по крівянсму плесі, у чорній тіні, що кинула земля, сховавши сонце, жовто-горячі лілії стинають струнки свої шиї, втоплюючи заросяні й напудро-вані голівки в червоне вино заграви. О лілії мої! О, пийте, пийте те старе вино з кришталевих чар. Воно віллє у ваші жили міць і ваші ніжні стебельці оберне в крицю.

Минув порожнє, як пустиня, поле, в далі смоляна смуга лісу і я, як криголом, як міна, мчу в її вязкій стіні. Загруз. Здавалося, що та густа тьма, яку відчував не тільки зором, але й кожним міліметром своєї поверхні, повзла повз мене гнітючо, ніби плин липкий, який позм'ягчував моє пружне тіло глибоко, аж до шпіку костей.

І лящали хоралом диким солов'ї, яких тут ряско, як і листя... Мов мільйони бомбометів, метали блискавки, що літали в темі глибокій, кресали іскри зі стовбурів танцюючих дерев. Вони, мов тарани, громили мою бронь і рвалися повинню в нутро. А я гармонія, акорд, орган... Натомість гулко геть котилася пущею луна, уносячись у даль, у вир де клекотіла... Жорстоко клекотіла. Здається кожний лист бренів і кожна галузка грала. Ї от на тлі такої сцени, я бачу знов...

Ні... але... Ні, даруйте... Не про хрести співати тут... Моя спіжева дівчина, мов метеор... Моє чоло горить, я захоплююся, забуваюсь... Я хотів не те сказати, та да-, руйте...

Вона лиш перший раз пішла в тюрму таки за свого пса, вбитого жандармами.

Бо не хотіла їм того дарувати!